

O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNING IJTIMOIY-HUQUQIY HIMOYASI

Raxmanov Faxriddin Xudarganovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining

Xorazm Akademik litseyi Davlat va huquq asoslari fani o'qituvchisi

Kirish. Bugungi globallashuv va demokratik islohotlar jarayonida jamiyatda inklyuzivlik tamoyillarini qaror toptirish, har bir insonning huquq va erkinliklarini teng asosda ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, nogironligi bor shaxslarning ijtimoiy-huquqiy himoyasini kuchaytirish O'zbekistonda davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lib, mazkur yo'nalishda so'nggi yillarda tizimli islohotlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasida “Davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlaydi” deb belgilangan [1]. Ushbu norma inson huquqlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy poydevorini tashkil etadi. 2020-yilda qabul qilingan “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonun esa mazkur yo'nalishdagi munosabatlarni batafsil tartibga soluvchi asosiy normativ-huquqiy hujjatlardan biridir [2].

1. Normativ-huquqiy asoslar

Nogironligi bor shaxslarning huquqiy himoyasi mamlakatimizda bir qator normativ-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solinadi. 2021-yilda imzolangan **BMT nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya** O'zbekiston zimmasiga nogironligi bor shaxslarning huquq va erkinliklarini xalqaro standartlar asosida ta'minlash majburiyatini yukladi [3].

Shuningdek, 2020-yilda qabul qilingan “**Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonun** mazkur toifadagi shaxslarning ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, madaniyat, sport va transport infratuzilmasidan foydalanish huquqlarini kafolatlaydi. Unda “muvaffaqiyatsiz muhitni bartaraf etish”, “teng imkoniyatlar yaratish”, “differensial yondashuv” kabi tushunchalar birinchi bor huquqiy jihatdan mustahkamlandi [2].

O'zbekistonning **Harakatlar strategiyasi (2017–2021)** va **Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi (2022–2026)** hujjatlari ham inklyuziv jamiyatni rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilaydi [4].

2. Ijtimoiy himoya mexanizmlari

2.1. Ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam

Nogironligi bor shaxslarning ijtimoiy himoyasi davlat tomonidan moddiy qo'llab-quvvatlash choralarini o'z ichiga oladi. "Fuqarolarning pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonunga ko'ra, nogironlik pensiyasi, parvarish puli, kompensatsiya to'lovlari, protez-ortopediya vositalari bilan ta'minlash kabi imtiyozlar mavjud [5].

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda respublikada 760 mingdan ortiq nogironligi bor shaxslar ro'yxatda bo'lgan bo'lib, ularning 80 foizdan ortig'i davlat tomonidan muntazam moddiy yordam oladi [6].

2.2. Tibbiy-psixologik reabilitatsiya

Reabilitatsiya tizimi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning reabilitatsiyasi to'g'risida"gi nizom asosida amalga oshiriladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining reabilitatsiya standartlariga ko'ra, nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyalashuvi uchun tibbiy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy reabilitatsiya uzviy tarzda olib borilishi zarur [7].

O'zbekistonda 2023-yildan boshlab reabilitatsiya markazlari soni oshirildi, ularning faoliyatiga psixologik yordam, nutq terapiyasi, fizioterapiya yo'nalishlari kiritildi. Bu islohot inklyuziv ta'limga o'tish jarayonini tezlashtirdi.

2.3. Bandlikni ta'minlash

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi va "Aholi bandligini ta'minlash to'g'risida"gi Qonunga ko'ra, yirik korxonalarda nogironligi bor shaxslar uchun **kvota asosida ish o'rnlari** ajratiladi [8].

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ekspertlarining fikriga ko'ra, nogironlar bandligi davlat iqtisodiy barqarorligining muhim omillaridan biridir [9]. Shu bois 2021-yilda O'zbekistonda "Ishga marhamat" monomarkazlarida nogironligi bor shaxslar uchun maxsus o'quv dasturlari yo'lga qo'yildi.

3. Inklyuziv ta'lim va ijtimoiy integratsiya

Inklyuziv ta'lim O'zbekistonda 2020–2025-yillarga mo'ljallangan "**Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi**" asosida rivojlantirilib kelmoqda [10]. Konsepsiyaga ko'ra, umumta'lim maktablarining kamida 60 foizida nogironligi bor bolalar uchun moslashtirilgan sharoitlar yaratilishi belgilangan.

UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, inklyuziv ta'lim bolalarning psixologik moslashuvini yaxshilaydi, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi va jamiyatga integratsiyani ta'minlaydi [11].

4. Nogironligi bor shaxslarning huquqlarini ta'minlashdagi muammolar

Yakuniy yillarda sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lganiga qaramay, tizimda bir qator muammolar ham mavjud:

- ayrim hududlarda infratuzilmaning moslashtirilmaganligi;
- bandlik bo'yicha kvotalarning to'liq bajarilmasligi;

- psixologik rehabilitatsiyaning yetarli emasligi;
- jamiyatda stereotiplar mavjudligi;
- transport va ijtimoiy xizmatlarga kirish imkoniyatlari to'liq yaratilmaganligi.

Bu muammolarni bartaraf etish inklyuziv siyosatning davomiyligini taqozo etadi.

Xulosa

O'zbekistonda nogironligi bor shaxslarning ijtimoiy-huquqiy himoyasini mustahkamlash so'nggi yillarda yangi bosqichga ko'tarildi. Xalqaro standartlarga mos normativ-huquqiy baza yaratildi, ijtimoiy xizmatlar ko'lami kengaydi, rehabilitatsiya tizimi modernizatsiya qilindi, inklyuziv ta'lim amaliyotga joriy etildi. Shu bilan birga, infratuzilma, bandlik va jamiyat ongida inklyuziv madaniyatni shakllantirish borasida hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar ham mavjud. Kelgusida ilmiy yondashuv, davlat siyosati va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligida mazkur yo'nalishni takomillashtirish inklyuziv jamiyat barpo etishning asosiy kafolati bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yilgi tahrir.
2. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun. 2020-yil 15-oktyabr.
3. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). 2006.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi" farmoni, 2022.
5. "Fuqarolarning pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonun. 938-XII-son, 03.09.1993
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. "Ijtimoiy himoya" bo'yicha yillik ma'lumotlar. 2024.
7. World Health Organization. Rehabilitation in Health Systems. Geneva: WHO Press, 2017.
8. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. 2023-yil.
9. International Labour Organization (ILO). Promoting Employment for People with Disabilities. Geneva, 2015.
10. "2020–2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi". O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 2020.
11. UNICEF. Inclusive Education: Key Principles. New York, 2014.